

МІФОПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

УДК 821.161.2-312.6.09"18"Т.Шевченко:[7.046-055.52-055.2]

Міфологічний аспект образу матері у повістях Тараса Шевченка (у парадигмі біографізму)

Руслан ПІРУС

Аспірант кафедри української літератури
імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: Ruslan.pirus@gmail.com

У статті досліджено міфологічний аспект образу матері у повістях Тараса Шевченка "Варнак", "Княгиня" та "Наймичка" засобами інструментарію біографічного методу та сучасного бачення міфу у літературі як образу-символу. Запропоновано також власну типологізацію феномену біографізму, яку було застосовано у текстовому аналізі творів. Міфологічний аспект образу матері молодий дослідник мотивує глибинним зв'язком художньої реальності письменника з історично-духовною подієвістю і ментальним духом народу. Зазначено, що міфологічне мислення Т. Шевченка як інструмент репрезентації дійсності значною мірою проявляється у дидактичності, розлогості та правдивості трактування образу матері, яке сприймається як своєрідний поза-часовий месидж читачеві.

Ключові слова: автор, біографізм, біографія, образ матері, міф.

Існує багато обґрунтованих аспектів наукової зацікавленості прозовою спадщиною Т. Шевченка: літературознавчий, мовний, педагогічний, естетичний, біографічний, психоаналітичний та інші. Повістям письменника притаманні мемуарність, оригінальний наратив, модальність, оповідач як об'єкт і суб'єкт у тексті, ідеологічна ангажованість. Цінним є також Шевченків автентичний стиль комунікувати з читачем, насичувати твори спогадами, роздумами, порушувати питання різноманітних етичних категорій. Незважаючи на російську мову повістей, їхню неоднозначну рецепцію сучасниками письменника (П. Куліш, наприклад, відмовляв Т. Шевченка їх публікувати та застерігав: "...зневажиш ти їми себе перед світом, та й більш нічого" [15, с. 501]) та й теперішніми дослідниками (із найбільш резонансних та абсурдних позицій – так званий "бузинізм" та звинувачення у "шароварщині"), вони досить яскраво репрезентують літературний та інтелектуальний геній Т. Шевченка.

Одним із цінних і цікавих об'єктів дослідження у сфері шевченкознавства є феномен жінки, матері у творчій спадщині письменника. Як зауважив І. Франко, "для оцінення поетичної творчості Шевченка і її впливу на громадське життя нема ліпшого пробника, як його відношення до жінок в житті і пісні" [19, с. 153]. Т. Шевченко, на думку дослідника, "найревніших тонів добував із своєї кобзи, коли йшло о представлення недолі жіночої" [20, с. 122]. І хоча художня творчість є неповторною і особистісною, її концептуальні елементи "створюють нові цінності національної культури" [25, с. 137], проте генеза останніх – в історичній парадигмі мислення та культури народу; у волі митця – охудожнити їх, реалізувати в інших формах, щоб забезпечити приємну рецепцію читачеві різного ступеня обізнаності

з особливостями тої чи іншої культури та ментальності. У цій площині одним із найбільших досягнень та найдорожчих духовних багатств, яке залишив нам Тарас Шевченко, є ідеал жінки, яка жертвує власними бажаннями, правами та страждає заради високої і благородної ідеї, суспільного добра, людськості і материнства [22, с. 254]. Цю тезу пропонує як концепт І. Дзюба: “Мотиви дівочої недолі – це частина великої Шевченкової теми: втрати людьми раю..., який вони перетворили на пекло” [6, с. 438]; на думку дослідника, саме мати і сестра Катерина “...немовби заклали в нього “навірост” ту щирість людяності, яка стала великістю духу” [6, с. 32]. Метою нашого дослідження є спроба окреслити міфологічний аспект образу матері та його характерні риси на матеріалі повістей Т. Шевченка “Варнак”, “Княгиня” та “Наймичка” у парадигмі біографізму.

На думку Г. Ключека, тривале зосередження науковців на змістовому методі вивченні творів Т. Шевченка, який найбільше практикували у радянський час, зумовлює певне враження “дежавю” від перечитування літературознавчих текстів і відвертає увагу від письменника, применшуючи його цікавість для нових поколінь. На його думку, значно перспективнішими та продуктивнішими методами в галузі шевченкознавства на сьогодні можуть бути системний підхід, рецептивна естетика та метод повільного читання [8]. Невичерпною є також проблема наукового осмислення біографії Тараса Шевченка, хоча добротні та новаторські праці І. Дзюби, П. Зайцева, Є. Маланюка, В. Петрова та інших, які уможливають застосування біографічного методу у дослідженнях, є надзвичайно сприятливим стартовим майданчиком для ширших, глибших і, головне, актуальних студій життя і творчих інтенцій українського генія.

Удячним матеріалом, зважаючи на відмінну тематику та достатню диференціацію зображення образу матері, є повісті Тараса Шевченка, зокрема “Варнак”, “Княгиня” та “Наймичка”. У цих повістях тема материнства є наскрізною, але її інтерпретація не однакова. Аналіз суперечливих даних потенційно допоможе нам здійснити докладний аналіз міфологічного аспекту образу матері. Так історично склалося, що Т. Шевченко став тим, хто “мав відродити етос народу... спочатку через слово, відтворити (а не вигадати!) національну духовність як втрачену традицію” [25, с. 138], тому його твори є надійним автентичним джерелом знань про те, якими ми були і якими маємо залишитися, їхній фактаж “не потребує доведення, сприймається на віру, оскільки співпадає з підсвідомим народним уявленням про власне історичне минуле” [3, с. 12]. Значною мірою творчість Т. Шевченка можна назвати своєрідним наріжним каменем української ідентичності. Так, Л. Плющ називає Т. Шевченка “Ретранслятором”, “мітологічним Культурним героєм” і стверджує: “Через уявний діалог із ним з’єднуються в народ, вступають між собою в діалог українці, розділені в часі і просторі...” [12, с. 28].

У дослідженні такого феномену, як образ матері, слушно було б згадати аналітичну психологію К. Юнга. Згідно з цією теорією, архетип – потужний первинний психологічний образ, який у множині творить колективне несвідоме. Важливе місце у парадигмі цих давніх міфологічних образів посідає архетип матері, на безмежній кількості значень якого, більшою чи меншою мірою амбівалентних, із позитивними, сприятливими (“Хороша мати”) та негативними (“Погана мати”) конотаціями, наголошував К. Юнг [24]. Проекції різноманітних властивостей на власну матір наділяють її образ значущістю та певною містичністю. За словами Є. Мелетинського, міф творить “вищу реальність”, яку сприймають як першоджерело й ідеальний праобраз певних явищ, які фактично є архетипами у найширшому розумінні цього слова [11, с. 171].

В українській літературі образ матері великою мірою пов’язаний з образом Богородиці як покровительки українського народу. За словами М. Костомарова, у народних релігійних піснях матір – “предмет умилительного поклонення і нежної любови” [10, с. 54]. Т. Шевченко після читання Євангелія в Оренбурзі пише у своєму “Журналі”: “Когда-то думал я анализировать сердце матери по жизни

святої Марії, непорочної Матері Христової" [17, с. 52]. До християнства українці-язичники поклонялися Мокоші, богині-матері, яку шанували як дарувальницю та першопричину життя [7, с. 17], та Ладі, богині-матері світу. Український фольклор, як одна із фундаментальних парадигм мислення і творчості Т. Шевченка, у різноманітних жанрах і формах підкреслює цей особливий статус жінки та матері у родині – "усюди знаходимо виявлення до рідної матері надзвичайної любові та пошани, що перетворюється у справжній апофеоз материнства" [18, с. 102] – як до берегині сім'ї, роду, традицій, культури.

Незважаючи на очевидну думку про когерентність Шевченкової творчості й українського фольклору та міфології, це питання достатньо мірою ще не досліджене та викликає наукові суперечки. З одного боку, праці О. Забужко та Г. Грабовича аргументовано наголошують на міфотворчості Т. Шевченка, з іншого – П. Іванишин, наприклад, доводить фальсифікацію "неоміфологізму" та ненауковий характер праць такого типу. У нашому дослідженні ми опиратимемося на сучасне бачення феномену авторського міфу як категорії сакрального, найбільш універсального, об'єктивного та конкретного, як інструменту досконалої репрезентації особливостей світобачення певного явища тим чи іншим соціумом, як духу народу (Е. Кассіер, А. Косарев, К. Леві-Строс, О. Лосев, В. Й. фон Шеллінг та інші). У художньому тексті міф у такому розумінні переважно реалізується у формі образу-символу.

Пропонуємо також, зважаючи на значний рівень біографізму у повістях Т. Шевченка, розмежування різних виявів феномену на: фактологічний (елементи тексту, які своїм генезисом безпосередньо ведуть нас до фактів із життя Т. Шевченка), гіпотетичний (елементи, які можуть бути ремінісценцією подій чи людей із життя автора з художньою інтерпретацією), а також інтербіографізм (елементи присутності ментальності автора, авторська модальність, суб'єктивність, міфозображальні інтенції) та метабіографізм ("міжрядкове відчитування" світоглядних засад і думок власне Т. Шевченка та їхня реалізація у словах та діях персонажів).

Цікавим фактом стосовно феномену матері у повісті "Варнак" є проекція характеристик матері на інших рідних і близьких людей. Так, ліричний герой автора, Варнак, згадуючи сусідську доньку, констатує, що "...привязался к ней, как к сестре родной, и она, действительно, заменяла мне сестру родную. После я думал матерью ее назвать..." [15, с. 128]. Оця "заміна сестри рідної", та й сама лексико-граматична побудова цієї фрази нашттовхують нас на думку про те, що стосунки із сестрою були духовною потребою головного героя. В українському фольклорі тема про брата і сестру та їх стосунки як кровно споріднених людей є доволі помітною у родинно-побутових, жартівливих, весільних та інших піснях (хоча мусимо уточнити, що, крім мотивів любові, взаємопідтримки, захисту, є й негативні конотації, як от інцест, вбивство братом сестри і навпаки та інші, що, однак, не зменшує ваги феномену цих стосунків). Їхнє надзвичайне значення "підкріплене" автобіографічним віршем Т. Шевченка "Сестрі", а в іншому вірші перші рядки "Добро, у кого є господа, // А в тій господі є сестра // Чи мати добрая" [14, с. 87] звучать великою мірою суголосно із наведеною цитатою слів Варнака. У цьому контексті існують паралелі з біографією Тараса Шевченка: так, І. Дзюба говорить про "глибоке відчуття втрати, що вишилося в мотиви сирітства і потребу жіночого-сестринського співчуття" [6, с. 20]; О. Кониський підсилює та додає контрасту переживанням зовсім юного Тараса: "... у його був такий сумний, безрадінний, так скорботно охмарений вік дитинний... Хоч би тобі один ясний промінь того сонця ласки, поради і запомоги людської..." [9, с. 58-59].

На думку І. Дзюби, одним із найзворушливіших жіночих образів Т. Шевченка є пані Магдалена ("Очаровательное, незабвенное видение!") [15, с. 130], яка "полюбила меня так, как только может любить мать свое единственное дитя. Всеми возможными ласками поощряла она мои успехи" [15, с. 131]. Позитивними якостями, за юнгівським означеннями архетипу матері, такими як мудрість, благодійництво,

чистота, духовність, щось, що дає затишок та притулок, насичені думки героя про пані Магдалену, як втілення підсвідомого прагнення бути чиеюсь, не обділеною любов'ю, дитиною, відчувати опіку та захист. Він щиро любить і захоплюється своєю "названою" матір'ю, яка, хоч і не мала нічого, "кроме чистого, благородного сердця!" [15, с. 134], була людиною надзвичайно духовною та сердечною; ліричний герой навіть завдячує їй своїм життям: "Одна только незабвенная панна Магдалена могла укрощать и успокаивать меня. Я ей одной обязан, что не наложил на себя грешные руки!" [15, с. 135] (як підтвердження асоціативного ряду "жінка – матір – берегиня – Богородиця"). М. Костомаров у своїй праці "Слов'янська міфологія" кілька разів зауважує, що материнське благословення в українців вважається заповрукою щастя на землі та блаженства на небі [10]; так і в сцені прощання назавжди героїня благословляє Варнака: "При последнем целовании незабвенная моя панна Магдалена благословила меня..." [15, с. 152].

О. Кониський, розповідаючи про дитинство Тараса, наголошує, що майбутній поет, як і більшість дітей у часи панщини, "був під доглядом єдине Господа Бога" [9, с. 34]: він багато вештався по селу і околицях, милувався і спостерігав за природою, роздумував про цікаві його допитливій дитячій голівці речі (ті ж стовпи, наприклад, які небо тримають). Ні посидючістю, ні терплячою слухняністю малий Тарас не відзначався. І. Дзюба припускає, що значною мірою глибини тим дитячим переживанням та конфліктам додавала якраз ця особлива вдача хлопця, який вирізнявся з-поміж інших селянських дітей впертістю, імпульсивністю, неприйняттям насильства, потягом до свободи, допитливістю і нетривіальним творчим мисленням, що більшість дорослих, і чужих, і рідних, сприймали як лінь і непридатність до буденної селянської праці [6, с. 28-29]. Отже, у текстовому фрагменті "Панна Магдалена имела надо мною безграничную моральную власть, я повиновался ей, как ребенок матери" [15, с. 151] вияву фактологічного біографізму немає, автор апелює до загальних, ідеалізованих уявлень про матір, які можемо знайти у багатьох творах усної народної творчості. Про те, що ліричний герой отримує материнську опіку і любов від чужих (принаймні – біологічно) людей, спонукає нас прискіпливіше подумати про можливі цьому пояснення і потенційний вияв гіпотетичного біографізму. За розповідями Г. Бондаренко, "Отношения покойного поэта к родителям отличались искреннею нежностью. Особенно поэт любил свою мать, которая чрезвычайно его жалела..." [2, с. 11]. А. Лазаревський зазначив у своїх спогадах, що малий Т. Шевченко, під опікою сестри Катерини не знав горя до смерті матері, проте пізніше в поета почалася низка життєвих незгод, які переслідували його все життя [2, с. 11] (варто додати, Варнак у своїй "сповіді" оповідачеві згадує: "Отца своего я не помню; а мать как во сне вижу, когда в гроб ее положили..." [15, с. 127]). У спогадах Чалого про Шевченка читаємо: "В самом нежном возрасте лишенный любви и материнских ласк, мальчик привык сосредоточиваться в себе самом, дичился людей и встречал недоверчиво всякое приветливое обхождение с ним родных и соседей" [2, с. 12-13]. Цілком можливо, що автор свідомо, а може й підсвідомо, відтворює й актуалізує міфологічний образ щасливих матері та дитини, а постать пані Магдалени є ремінісценцією спогадів Т. Шевченка про своє бідне дитинство, таку дефіцитну материнську турботу й увагу (батьки ж на панщині, "...неволя. // Работа тяжкая... Никогда // I помолитись не дают" [14, с. 223], а старша сестра, окрім піклування про своїх молодших, мусіла пильнувати все господарство), пізніше – глибокий стрес через втрату матері, страх і недовіру до навколишнього світу, але, разом з тим, прагнення повернутися під "материне крило". Малий Тарас знайшов таку підтримку і співчуття від своєї сестри, тому щиро любив свою "берегиню" все життя [23, с. 13], а "емоційну пам'ять" [3, с. 10] про неї можемо відчитати у багатьох його текстах.

Роздуми над генезисом персонажа пані Магдалени також привели нас до думки про його можливий зв'язок із реальною особою – княжною Репніною, з якою Т. Шев-

ченко підтримував дружнє листування аж до перших років заслання в оренбурзьких степах (як вияв фактологічного біографізму). За словами М. Чалого, вона "своїми високоморальними й глибоко релігійними посланнями прагнула спрямувати його на добру путь... Шевченко благоговів перед цією незвичайною жінкою..." [23, с. 35]. Збереглися листи княжни, у яких вона називає себе совістю поета, його сестрою, найщирішим другом, критиком, обвинувачкою; разом з тим, вона підтримує його, допомагає і співчуває йому, розраджує, надихає та радіє творчим злетам [23, с. 37-39].

Образ пані Магдалени різко контрастує з образом графині з цієї ж повісті. Її син Болеслав "вырастал хотя и под одной крышей с нею, но она его видела раз или два в день, и то мимоходом" [15, с. 132], хоча вона була впевнена, що "занималась (как она сама говорила) эдукацией единственного сына" [15, с. 133]. Образ Болеслава також може бути продуктом гіпотетичного біографізму як ремінісценція сина мачухи Шевченка, Степанка, та випадку з украденими останніми грошима у солдата, хоча звинуватили і покарали Тараса. Як і автор, його ліричний герой Варнак був невинний ("...когда он нашалит не в меру, то я всю вину брал на себя, что мне, разумеется, не проходило даром. Вследствие его шалостей прослыл я почти разбойником..." [15, с. 131]). Щоправда, першого розраджувала і підгодовувала сестра Ярина, а героя повісті – пані Магдалена.

Надмірна гіперболізованість егоїзму і самозакоханості графині мали нищівні наслідки. Її байдужість та відчуття власності до Болеслава у його юному віці, невміння правильно виховати, наділити первинними уявленнями про добродійність, прищепити прагу до мудрості й освіченості (ознаки "Поганої матері" за К. Юнгом), та ще й невдале сімейне життя і негативні відгуки про батька ("...мать ему отвечала, что его папаша некогда и что если он и приедет когда-нибудь, то она его в дом не пустит. Хорошо было слушать сыну от матери подобные слова!" [15, с. 133]) зробили сина черствим, корисливим, нищим, аморальним покидьком (а в його підсвідомості роками формувався, завдяки матері, саме такий образ дорослого чоловіка). А коли "она его, наконец, полюбила и не знала, как заманить его к себе" [15, с. 138], все, що було потрібно рідному синові, щоб мати вчасно та регулярно надсилала гроші для його нікчемних розваг. Варто додати, що Т. Шевченко розчарувався у так званому "вищому суспільстві" ще під час першої поїздки до України із Санкт-Петербурга у 1843 р.: "Більшість нових знайомих Тараса Григоровича не були позначені... особливими моральними чеснотами... Гостинні пани... приймали й пригощали уславленого вже тоді українського поета як дивовижу, більше з марнославства..." [23, с. 34]. Беручи до уваги цей факт, не є дивним те, що правильному вихованню дітей у таких родинах не приділяли особливої уваги.

У повісті "Княгиня" поліваріантний за своєю природою образ матері, який реалізується у персонажі Катерини Лук'янівни, теж відображає руйнівні прикмети материного начала. Бажання примарного щастя і достатку своїй доньці, яке геть знівелоувало відчуття здорового глузду, призвело до сімейної трагедії. Злощасну матір навіть обурювало те, що донька вчиться робити різноманітну хатню роботу: "Что ты, – говорит, – делаешь с бедным ребенком? Разве мы ее за мужика что ли готовимо?" [15, с. 164]. Слід зазначити, мотив примусового одруження доньки з багатим чоловіком спершу ліг в основу Шевченкової балади "Тополя" ("Він багатий, одинокий – // Будеш панувати" [13, с. 116]), куди він у свою чергу потрапив, згідно з розвідкою О. Дея, із народної пісні [5].

Незважаючи на бажання своєї доньки Катерини та її світлі взаємні почуття до молодого хлопця, у Катерини Лук'янівни амбіції інші: "Чтобы я свою единственную дочь отдала за хutorьянына, за гречкосия? Нет, лучше я ее в гроб положу... Нет, не для того я ее на свет породила, не для хutora Ячного я ее воспитывала!" [15, с. 166]. Вражає парадокс ситуації, коли заради реалізації свого авторитету та влади над донькою, її знеособлення, позбавлення права голосу й вибору, матір готова пожертвувати її життям; вражає опозиція між любов'ю та егоїзмом матері. Катерина Лук'янівна, схо-

же, забула біль і водночас щастя народження дитини, незважаючи на передсмертне вмовляння свого важкохворого чоловіка. На це не міг не відреагувати автор у характерній йому манері звертатися до цільової у контексті сказаного аудиторії: "О матери! матери! Вы забываете свои страдания при рождении дитяти, когда так недорого продаете это дитя, которое вам так дорого обошлось!" [15, с. 168]. Варто відзначити, цей елемент тексту є виразною ілюстрацією інтербіографізму Шевченка-прозаїка. Для читача такі елементи у тексті є можливістю краще пізнати автора як людину, це надзвичайно точні психологічні інструменти апеляції до реципієнта, а їхня щирість не залишає підстав сумніватися у їхній правдивості та відповідності поглядам самого Шевченка. При спробі запитати себе – а чому ж Т. Шевченко "промовляє" цю фразу, можемо припустити, що причина – в особистому житті письменника. Йому таки "не суждено было... на закате тревожной жизни воспользоваться скромным счастьем семьянина-собственника" [2, с. 307], хоча за писанням повістей Т. Шевченка, напевно, не раз безнадійно омріявав створення власної сім'ї. Цю думку підтверджує О. Кониський: "Огортає Шевченка друге ще більш палке, загарливе бажання одружитися. Ми вже відаємо, що се бажання цілий вік не покидало його: починаючи змалку, він голубив його, жив їм до останку. Відаємо, що потреба життя родинного у Шевченка глибока, зростала вона і міцніла разом з його літами" [9, с. 532] – цілком традиційне, звичне, нормальне, зрештою, прагнення. Тому, мабуть, письменник не може зрозуміти, як можна легковажити таким Божим даром – повноцінною родиною, як можна "перетворювати рай на пекло" [6, с. 459], не цінувати те, що для когось найбажаніше та разом із тим практично недоступне.

Як слушно зауважує Г. Грабович, сім'я у Т. Шевченка далеко не завжди ідеалізована, автор часто зображає її "як суспільну одиницю, що не діє... як щось спотворене і скалічене" [4, с. 74]. Будучи очевидцем численних змарнованих життів покриток та збезчещених жінок, відчувши сповна, що таке жити під одним дахом з мачухою та ставши сиротою, письменник не міг оминати увагою і цей наболілий аспект сім'ї. І як би не хотілося текстуально "малювати" родинну ідилію біля білосніжної хати під вишнею, за тисячі кілометрів від рідного дому, душевні травми дитинства і важкі пережиття виривалися зі спогадів на папір.

У повісті "Наймичка" Т. Шевченко відходить від зображення образу матері як синтезу добрих і злих сил. У творі можна виділити двох персонажів із домінуючими світлими материнськими рисами – Марту Гирло та наймичку Лукію, матір Марка. Ще І. Франко влучно охарактеризував материнські почуття наймички: "Любов до дитини... заслонює перед нею весь світ, заставляє забувати про себе саму, віддати все своє життя не для хвилиної покути, але для довгої жертви на користь своєї дитини" [21, с. 468-469].

Невимовні щастя і радість прийшли до хати Гирлів, коли біля воріт знайшлося дитя. Будучи вже немолодою, Марта побивалася через те, що Бог не дав їм ні дочки, ні сина: "Да, прогневали мы милосердного Господа, не утешил Он ледачую старость нашу! Так и гробовой доской покроемся, и некому будет от души заплакать, и некому будет помянуть наши души грешные!" [15, с. 66]. Відчуття неповної реалізованості у житті примушувало жінку плакати і просити у молитвах поповнення у сім'ю; саме її персонаж, на нашу думку, може бути виявом метабіографізму Т. Шевченка. "Не даровал нам с тобою Господь ни дочери, ни сына. Так и помермо одиноки!" [15, с. 66], – під цією та попередньою репліками Марти Гирло можемо відчитати страх автора перед самотньою старістю і неможливістю створити сім'ю.

Найбільшою інкарнацією материнства у повісті є жертовна, таємна і самовіддана любов наймички до Марка: "Она в глубине души своей прозревала будущее своего дитяти. И от полноты сердечной радости благодарила всемилосердного Бога за неисполненное ей счастье!" [15, с. 74]. Усі прагнення, сподівання, увесь сенс життя для неї полягали у щасті свого сина. Т. Шевченко також передбачає певну зворотність дії любові Лукії до Марка: після опису доволі розповсюдженої жадливої картини

морального падіння жінки-покритки, від якої, здавалося б, відвернувся весь світ, настає катарсис: “Но ты спасена; ты ангелом прекрасным, ты своим сыном спасена. И будущность твоя хотя и горькая, печальная, но не преступная и безотрадная” [15, с. 104]. Найбільше емоційне враження та “мурашки по спині” читача викликають останні слова наймички до сина: “Просты! Просты мене. Я... я... я твоя маты” [15, с. 121]. М. Костомаров у роздумах про материнську любов у контексті української міфології стверджує, що це почуття безумовне, безкомпромісне і найвище, воно не обмежується лише чуттєвим піклуванням, а є найбільш розумним і свідомим виявом любові [10, с. 172-173]. Вважаємо, що саме образ наймички найбільше наблизився до народного, міфологічного трактування образу матері.

На думку Т. Бовсунівської, “пратекст поезії Т. Шевченка ідентифікується в кілька цілком конкретних джерел – це Святе Письмо, Історія народу, Несамовиті переживання, Фольклор” [3, с. 12]. Як бачимо, це твердження стосується і прози письменника. Міфологічний аспект образу матері характерний глибиною автентичного розкриття цього феномену, асоціативністю матері з Богородицею, відповідністю сформованим ідеальним уявленням про берегиню сім’ї та роду, століттями формованих та притаманних українському народу на ментальному та культурному рівнях, а отже, справджується у релігійному, традиційному та культурному аспектах. Автор, намагаючись відтворити образ матері ідеалізовано і відповідно до міфологічних уявлень українців (образи наймички Лук’ї та Марти Гирло у повісті “Наймичка”, пані Магдалени з “Варнака”), разом з тим не втрачає об’єктивності у зображенні ситуацій, де через відповідні вчинки чи слова мати може входити у конфлікт з традиційними шаблонами поведінки та втрачати реноме берегині і морального та духовно-етичного взірця для своєї дитини (образи графині з повісті “Варнак”, Катерини Лук’янівни з “Княгині”).

Міфологічний аспект образу матері у повістях Т. Шевченка, досліджений у парадигмі біографізму, полягає у глибинному зв’язку творчої реальності письменника з реальністю історичною, літературний факт у його творах є по суті відтворенням без купюр ментального та культурного духу народу. Нашарування особистих переживань та емпіричного болісного досвіду не додають синтетичності та містифікації, а лише увиразнюють та підтверджують точку зору автора. Міфологічне мислення автора як інструмент репрезентації дійсності значною мірою проявляється у дидактичності та правдивості його трактування феномену матері, яке сприймаємо як своєрідний позачасовий месидж читачеві (міф як повідомлення, яке визначається більше своєю інтенційністю, ніж формою [1, с. 89]).

Запропонований біографічний підхід до “пошуку” Т. Шевченка між рядків разом із методом повільного читання підтвердили свою життєздатність та ефективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова / Р. Барт. – Москва : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. – К., 1958. – 439 с.
3. Бовсунівська Т. В. Мнемонічний пратекст Тараса Шевченка / Т. В. Бовсунівська // Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 11. – С. 7-12.
4. Грабович Г. Ю. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета / пер. з англ. С. Павличко / Г. Ю. Грабович. – К. : Рад. письменник, 1991. – 212 с.
5. Дей О. І. Балада про невістку-тополю та її відгуки у творчості Т. Г. Шевченка, С. Руданського та Ю. Федьковича / О. І. Дей // Народна творчість та етнографія. – 1984. – № 2. – С. 49-58.
6. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. М. Дзюба – К. : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2008. – 718 с.
7. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
8. Ключек Г. Д. Враження “дежавю” у шевченкознавчій науці і як з ним боротися [електронний ресурс] / Г. Д. Ключек // <http://www2.kspu.kr.ua/blogs/klochek/?p=42>

9. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська / О. Я. Кониський. – К. : Дніпро, 1991. – 702 с.
10. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка / М. І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
11. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – Москва : Наука, 1976. – 408 с.
12. Плюц Л. І. Екзод Тараса Шевченка. Навколо “Москалевої криниці”. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta, 1986. – 330 с.
13. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 1. – 784 с.
14. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 2. – 603 с.
15. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 3. – 592 с.
16. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 5. – 496 с.
17. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 6. – 632 с.
18. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядник Л. Орел. – К., 2000 – 424 с.
19. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К., 1980. – Т. 26. – 462 с.
20. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К., 1980. – Т. 28. – 439 с.
21. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К., 1981. – Т. 29. – 664 с.
22. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К., 1983. – Т. 39. – 703 с.
23. Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біогр.) / Михайло Чалий; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської. – К. : Веселка, 2011. – 263 с.
24. Юнг К. Г. Психологические аспекты архетипа матери / К. Г. Юнг [електронний ресурс] // <http://psycho.org.ua/txt/jung/j014.htm>
25. Яковина О., Слободян О. Тарас Шевченко : істина – не комунікативна реальність. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2013. – 312 с.

The Mythological Aspect of the Image of MOTHER in Taras Shevchenko's Novels (Biographical Paradigm)

Ruslan PIRUS

The author considers the mythological aspect of the image of MOTHER in Taras Shevchenko's novels “Varnak”, “Knyahynya” and “Naimychka” using biographical method of reseach and contemporary vision of the myth as an image-symbol in literature. The typology of the phenomenon of biographism is suggested and applied in textual analysis of the novels. The researcher motivates mythological aspect of the image of MOTHER by the strong connection between writer's artistic reality and historical, spiritual and mental soul of the nation. It is indicated that Shevchenko's mythological thinking as an tool of representing reality is largely manifested in didactics and veracity of his interpretation of the image of MOTHER, which is perceived as a kind of timeless message for the reader.

Keywords: author, biographism, biography, the image of MOTHER, myth.

Мифологический аспект образа матери в повестях Тараса Шевченко (в биографической парадигме)

Руслан ПИРУС

В статье рассматривается мифологический аспект образа матери в повестях Тараса Шевченко “Варнак”, “Княгиня” и “Наймичка”, использован инструментарий биографического метода и современное видение мифа как образа-символа в литературе. Предложена оригинальная типология феномена биографизма, которая была применена при текстовом анализе произведений. Мифологический аспект образа матери молодой исследователь мотивирует глубинной связью художественной реальности писателя с историко-духовным и ментальным духом народа. Отмечено, что мифологическое мышление Т. Шевченко как инструмент репрезентации действительности в значительной степени проявляется в дидактичности и правдивости его трактовки образа матери, которая воспринимается как своеобразный вневременной мессидж читателю.

Ключевые слова: автор, биографизм, биография, образ матери, мифология.

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2015

Прийнята до друку 29.03.2015